

Європейські цінності як основа національної згуртованості, курс України на євроінтеграцію та укріплення основ національної безпеки через освіту

*Олександр Чередниченко,
Ірина Трубавіна*

Сьогодні Україна вирішує одночасно дві основні проблеми: відстоювання національної незалежності, свободи і права на існування української нації, кожного її громадянина, протистояння геноциду українського народу та вирішення проблеми входження в Європейський Союз (ЄС) з імплементацією європейських цінностей в діяльність всіх верств населення країни, особливо молоді. До речі, ці питання є найважливішими умовами забезпечення національної безпеки держави на сучасному етапі. Тому традиційна посиленна соціально-виховна та просвітницька робота на основі європейських цінностей в нашому суспільстві разом з національно-патріотичним вихованням дітей та молоді є актуальною та потрібною в закладах освіти різного рівня та форм власності. Як наслідок, сьогодні значно зростає роль освітян в забезпеченні вказаного, а саме основ національної безпеки як в умовах війни, так і в подальший післявоєнний період. У ЗВО майбутніх педагогів цьому не навчали, до 2022 р. освітні програми і професійні стандарти таких питань не містили. Важливо це для компетентного виконання освітянами своїх функцій і їх професійної діяльності в сучасних умовах, бо від них багато в чому залежить

свідомість людей в громаді і діяльність задля перемоги.

Зазначимо, що бажання українців приєднатися до європейських цінностей, бажання людей існувати як самостійна нація стали причиною початку війни з РФ в Україні ще в 2014 р. За цей європейський вибір країна воює і сьогодні. І підтримка нашої країни з боку ЄС свідчить про те, що наші українські цінності і спосіб життя є близькими для них і реальними. Тому впровадження європейських цінностей в свідомість всіх громадян є одночасно питанням національної безпеки, а способом їх реалізації є освіта, соціальна та освітня політика.

Існуючі дослідження розкривають питання євроінтеграції України з позицій цінностей (акмеологія, філософія), технологій, методик, умов їх формування (педагогіка), особливостей функціонування в різних країнах (культурологія). Наукові школи вивчають загальнолюдські, європейські, українські цінності, цінності слов'янства, сімейні, християнські цінності тощо (наприклад: О. Вишневський, В. Малахов та інші). Досвід формування цінностей в Україні залежить від традицій і ментальності регіону, роботи НДО, зусиль освітян, місцевої влади. Так, в Тернопільській області впроваджується просвіт-

ницька програма обласної ради в системі освіти щодо формування цінностей у дітей та молоді на основі Української хартії вільної людини (УХВЛ). Вона визначає перелік сучасних цінностей українця. У Тернопільському регіоні ці цінності у вигляді УХВЛ впроваджуються вже десять років. У 2022 р. було проведено Всеукраїнську конференцію щодо популяризації і впровадження УХВЛ в систему закладів освіти не тільки середньої, але й вищої і дошкільної освіти тощо [5]. Ця хартія містить одночасно європейські і українські цінності, і в цьому її популярність в регіоні. Інші дослідження, зокрема соціологічні, наш власний досвід ВПО, наукова і просвітницька робота в зоні АТО в 2015—2017 рр., з ВПО в місцях компактного проживання, в системі освіти свідчать про більшу згуртованість українців в війну, реальний україноцентризм в суспільстві, волонтерство як соціальний феномен, сильну українську ідентичність населення, незалежно від регіону, віку та освіти [3–6]. Саме цінності є тим фундаментом, який об'єднує націю, надає основу психологічній стійкості, визначає поведінку людей, дозволяє спрогнозувати їх вчинки і поведінку, дає силу військовим протистояти ворогу на фронті і цивільному населенню працювати на перемогу тощо. Але як впроваджувати європейські цінності в умовах війни сьогодні треба уточнювати і досліджувати. Тому метою статті є визначити сутність і місце європейських цінностей в національній безпеці через освіту, їх взаємозв'язок з національними інтересами, розвитком євроінтеграційних процесів та національною згуртованістю, функції освітянина в цьому процесі.

Виникає питання що ж таке європейські цінності. Їх список визначено в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС 2014 року. Це — повага до демократичних принципів; верховенства права; доброго врядування (*good governance*); прав людини і основоположних свобод, включно з правами осіб, які належать до національних меншин; різноманітності; людської гідності.

Підтримка ЄС України щодо забезпечення прав людини у війну, підтримка ВПО, біженців, фінансова, гуманітарна, військова допомога та інші ініціативи свідчать, що наші зусилля щодо входження в ЄС і цінності всіма розділяються — і європейцями, і українцями. Численні проекти допомоги демонструють непохитну єдність України з ЄС, усім світом; демонструють підтримку свободи і вільності як протидію рашизму. 23 червня 2022 р. країни-члени ЄС проголосували за надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. І це новий етап розвитку України, підтвердження її відданості обраному курсу на євроінтеграцію, імплементації європейських цінностей у життя кожного громадянина, суспільства і країни. Зазначимо, що у країнах ЄС, як і у всьому цивілізованому світі, цінності спрямовані на реалізацію прав і свобод людини. До речі, вони постійно оновлюються з метою максимальної відповіді на постійно діючий соціально-економічний запит суспільства. Україна як європейська держава намагається теж слідувати в цьому форватері. Це складно, але необхідно. Необхідно заради майбутнього виховувати дітей та молодь на цінностях. Це є в законодавстві про освіту. Але європейські цінності в такому порядку там ще не прописані. Тому педагоги сьогодні є не лише вчителями, але й вихователями громадян як суб'єктів захисту національних інтересів, архітекторами системи національної безпеки української держави. Зазначимо, що важливо виховати сьогодні людину в дусі цінностей, ніж просто дати освіту. Порівнюючи завдання правоохоронця в області державної безпеки і педагога, можна знайти багато спільного в контексті впровадження цінностей. Це — про створення умов в освіті для життєвого вибору, реалізації прав, розвитку особистості, усунення зі шляху розвитку особистості дитини загроз цьому розвитку, її життю і здоров'ю, профілактику цих загроз та їх упередження. Наше дослідження [6] говорить про те, що навіть в умовах ві-

йни соціальне благополуччя студентів з окупованих територій у переміщених ЗВО залежить від перебування їх у проукраїнському середовищі, ступеня національного виховання в ЗВО і соціальної підтримки як в ЗВО, так і в приймаючій громаді. Причому задоволення базових потреб студентів і викладачів є в даному випадку вторинним. Зазначимо, що безпека є однією із найважливіших потреб людини, особливо в війну. Як на державному рівні, так і на рівні особистості. Це суперечить логіці піраміди А. Маслоу, але це існує в нашому суспільстві внаслідок війни. Згуртованість, національне виховання, соціальна підтримка — сильні сторони переміщеного закладу вищої освіти в приймаючій громаді. Важливою в закладі освіти є опора в вихованні студентів на сильні сторони особистості і суспільства — а це українські і європейські цінності, — заради підтримання стійкості, національної єдності в війну. Це теорія резілієнсу, яка досі не використовувалася в освіті. Поєднання педагогічної, соціальної, психологічної підтримки особистості з резілієнсом надає можливості всім учасникам освітнього процесу вистояти в війні і відстояти країну. Сьогодні ж в освіті більше наголошують на підтримці.

Одна із цінностей демократії — це не погодження з тим, що нав'язується, і як слідство — можливість до протесту (не плутати з анархізмом), до відстоювання інтересів суспільства, а не догм правлячих еліт. Саме в такому форматі і викристалізуються цінності, які потім трансформуються в передові стандарти. Наше дослідження покликано саме звернути увагу посадовців сфери освіти на проблему недостатньої професійної готовності педагогів впроваджувати в освітню діяльність європейські цінності в сучасних умовах війни та євроінтеграції одночасно: не тільки традиційно в плані національно-патріотичного виховання на традиціях, мові, культурі, історії відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту», а й відповідно до Закону України «Про національну безпеку» — в

контексті цінностей і національних інтересів, до яких належать євроінтеграція та незалежність нашої країни.

Тому функція вихователя, а не тільки освітянина — стає однією із головних сьогодні в закладі освіти. Саме національно свідомі громадяни є найкращими захисниками Вітчизни в складний час війни. Мотивовані люди краще опановують все нове, зокрема нову, складну та передову бойову техніку. Тому можна констатувати пряму взаємозалежність вихователя як носія вказаних цінностей і міцності національної безпеки нашої держави. Сьогодні доречно говорити про виховну компетентність педагогів в професійному стандарті вчителя, керівника ЗЗСО та в інших стандартах педагогічних працівників.

Входження України в ЄС вимагає зміни свідомості і професійної компетентності освітян як провідників цінностей в суспільстві. Питання оновлених лідерської, емоційно-етичної компетентностей керівника закладу освіти, педагогічного, науково-педагогічного працівника, реальної появи нових компетентностей, які викликані станом війни, у освітян є необхідною реальністю. Сьогодні від педагога залежать здоров'я (соціальне, фізичне і духовне благополуччя людини), можливість сприяння задоволенню базових потреб людей в громаді, безпека дітей і всіх інших учасників освітнього процесу. Від позиції педагога в суспільстві, поглядів і поведінки залежить і стан національної безпеки загалом. Зокрема, дії педагога сьогодні повинні відповідати як національним інтересам, так і відданості справі, професійній етиці, дитиноцентризму.

Основою національної безпеки нашої країни є захист її національних інтересів. Згідно з Законом [1] національні інтереси України — життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут громадян. Лорд Пальмерстон висловив відомий

афоризм: "В Англії немає вічних друзів чи ворогів, в Англії є вічні інтереси" [2]. Визначення національної безпеки в категоріях національних інтересів належить американському журналісту і соціологу У. Ліппману. "Держава перебуває в стані безпеки, — писав він, — коли їй доводиться приносити в жертву свої законні інтереси з метою уникати війни і коли вона в стані при необхідності захистити ці інтереси шляхом війни" [2]. Г. Моргентау говорив, що "відправною точкою політики будь-якої держави має бути концепція національних інтересів, визначена в термінах сили" [Там же]. Національні інтереси — це визначальні потреби суспільства (держави), які співвідносяться з його (її) базовими цінностями і виражаються у вигляді програмних нормативних цілей у певних законодавчих актах [Там же].

У Законі [1] сказано, що фундаментальними національними інтересами України є:

- державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північно-атлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами;
- державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями. Оскільки курс на євроінтеграцію як потреба українського суспільства закріплений в Конституції, то європейські цінності співпадають з національними інтересами, а отже, поряд з українськими, стають осно-

вою нашої свідомості і поведінки. За недотримання норм законів передбачене покарання.

Таким чином, крізь призму освіти можна говорити про впровадження національних інтересів як забезпечення національної безпеки такими шляхами як:

- елемент створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти, дружньої до дітей та ВПО школи та громади;
- підвищена увага до національно-патріотичного, громадянського, суспільно-орієнтованого та духовно-інтелектуального виховання;
- збереження здоров'я всіх учасників освітнього процесу в умовах війни і миру, формування культури безпеки у дітей і дорослих, самозбереження, техніки безпеки, профілактики негативних явищ, аддикції в дитячому та молодіжному середовищі;
- створення педагогічних і соціально-педагогічних умов для подолання психологічних травм і тривалого стресу внаслідок війни у дітей;
- формування української ідентичності дітей та молоді через історію, культуру, мову, спільні європейські цінності майбутнього і україноцентризм;
- формування економічної культури у дітей на раціональних потребах, профорієнтація на потрібні суспільству нашої країни професії для її відновлення;
- формування наукової еліти з дитинства, залучення дітей до наукової діяльності і формування у них творчого і критичного мислення, до дитячої дипломатії в пропагуванні українських цінностей і досягнень в світі;
- формування у дітей культури миру в умовах війни і протидія філософії війни, інформаційно-психологічним спецопераціям тощо.

Зазначимо, що національній безпеці в освіті є загрози і небезпеки. Загрози національній безпеці України — явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних

інтересів та збереження національних цінностей України [2]. Систему небезпек вчені класифікують так [2]: ризик, виклик, небезпека, загроза. Які є зараз завдання освітян в контексті забезпечення національної безпеки, національних інтересів? Перш за все, це створення умов для безперервної освіти дітей та молоді. Ураховувати при цьому треба Декларацію безпеки шкіл, загрози й їх класифікацію. Так, гуманітарна безпека є важливою для продовження освіти, реалізації права дітей та молоді на освіту через безпечні умови освіти. Це вимагає введення і визначення сутності безпекової функції освітян, уточнення в законодавстві поняття безпечного освітнього середовища, яке сьогодні стосується лише мирного часу. Враховуючи види національної безпеки, треба передбачити їх в змісті виховання в складі економічного, політичного, патріотичного, екологічного, правового виховання тощо.

Ми розглядаємо європейські цінності як складову національних інтересів, умову згуртування українського суспільства і громад. Саме широкомасштабна агресія поставила всіх українців в умови необхідності соціальної згуртованості. Це не проявлялося так в 2014 р. Але зараз таке сталося внаслідок саме спільної небезпеки і постійних загроз (таких як небезпека життю внаслідок обстрілів тощо). Таке згуртування ми бачимо не тільки в нашій країні, в різних її регіонах, а й навколо України в ЄС, в світі. Мова йде про соціальну безпеку. Соціальна безпека відображає стан захищеності соціальних інтересів особи, соціальних груп та суспільства загалом. Від неї залежать забезпечення нормальних умов життя суспільства, саме виживання української нації [2]. Вона є складовою національної безпеки. Цій соціальній функції освітян також не вчили, і ніхто не передбачав, що школи і садочки перетворяться в нашій країні на притулки, які приймуть велику кількість ВПО. І їх треба навчити новій поведінці і життєвим вмінням, користуватися своїми правами. Це вимагає інформаційної функції педагога.

Мусимо зазначити, що, на жаль, наявні факти колабораціонізму в середовищі освітян, які перебували на окупованих територіях. І вони як раз і свідчать про відсутність з боку освітян розуміння національних інтересів нашої держави, нерозуміння, а подекуди і супротив європейським цінностям. Вчителі, викладачі, науковці та педагоги, як представники еліти країни, повинні чітко розуміти суть європейських та національних цінностей, прав та свобод людини, можливості розвитку, підґрунтям для якого є європейські і українські цінності. І гуртувати навколо них громаду дітей, батьків через впровадження європейських цінностей в щоденну діяльність. Тобто просвітницька, виховна, організаційна робота задля євроінтеграції і перемоги, реалізації права на освіту. Важливим фактором в роботі освітян сьогодні є запобігання стереотипам, ярликам і пліткам, роз'яснення подій через офіційну інформацію задля згуртованості громади, а також у дотриманні принципів і положень освіти в умовах конфлікту. Освіта має продовжуватися у війну.

Таким чином, європейські цінності є складовою національних інтересів і предметом національної безпеки в діяльності освітян. Вона реалізується через нові функції освітян: безпекову, інформаційну, соціальну допомогу тощо. А це вимагає відновлення і наповнення новим змістом виховної функції педагогів, яка необхідна для виховання дітей на європейських цінностях. Потрібно оновлення емоційно-етичної та лідерської компетентностей педагогів відповідно до нових викликів. Необхідність виконання окремих функцій педагогів в нових реаліях викликів і загроз є основою для формування нового освітнього законодавства, свідомої поведінки молоді, дорослого населення, нової моделі життя тощо. Нові функції освітян можуть виступити основою покращення стану національної безпеки, згуртованості країни і громади. Євроінтеграція відбудеться, коли свідомість і поведінка людей стануть європейськими, за умови збере-

ження українських цінностей. А цей процес можливий тільки через освіту. Також говоримо про те, що європейські цінності в контексті національної безпеки мають стати складовою змісту національного виховання (морального, інтелектуально-духовного, правового тощо). Перспективами подальших досліджень є визначення того, як європейські цінності пов'язані з типами національної безпеки, підготовкою педагогів як патріотів, носіїв національних інтересів та європейських цінностей, які вони забезпечать в майбутньому через освіту дітей та молоді.

них досліджень і педагогічної діяльності // Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Тернопіль, 9–10 черв., 2022. Тернопіль : Вид. центр ТОКІППО, 2022. С. 46–48.

5. *Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини* (м. Тернопіль, Україна, 20 — 21 жовтня 2022 р.) // *Наук., метод., інформ. зб. Тернопільського обласного комунального ін-ту післядипломної пед. освіти*. Тернопіль : ТОКІППО, 2022. 491 с.

6. *Trubavina I., Karaman O., Kameneva D., Stepanenko V. and Yurkiv Ya. A research on transformation of social wellbeing and life attitudes in students from the occupied territories and the demarcation line at relocated higher education institutions from the east of Ukraine* // *SHS Web Conf. Second International Conference on History, Theory and Methodology of Learning (ICHTML 2021). Learning Methodology. 2021. Vol. 104, (Web of science). DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403010>. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2021/15/shsconf_ichtml2021_03010/shsconf_ichtml2021_03010.html*

24.01.2023

Література

1. *Закон України «Про національну безпеку України»* // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст.241.

2. *Гетьманчук М.П., Грищук В.К., Турчин Я.Б.* Політологія : навч. посібник. Київ : Знання, 2010. 415 с.

3. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Психологічне забезпечення волонтерської діяльності»*, 25–27 листопада 2011. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2011.

4. *Трубавіна І.М., Недря К.М.* Україноцентризм як основа науково-педагогіч-

Відомості про авторів:

Трубавіна Ірина Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної педагогіки; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; email: trubavina@gmail.com; ORCID ID: https://orcid.org/_0000-0003-1057-430X

Чередниченко Олександр Юрійович — кандидат економічних наук, доцент, професор спецкафедри №1 Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; email: Ch.a.u@ukr.net; ORCID ID: https://orcid.org/_0000-0002-5304-5662